

พัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์อิสลาม ในสังคมไทย ยุครัฐจารีต-พ.ศ.2511

The development of Writing on Islamic history
in Thai society (from traditional state-1968)

อามีน ลอนา (Amin Lona)¹

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งสำรวจพัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์อิสลามในสังคมไทย ตั้งแต่ยุครัฐจารีต-พ.ศ. 2511 โดยสำรวจถึงงานนิพนธ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์อิสลามที่ปรากฏอยู่ในหมู่ชนชั้นนำทางสังคมไทย และวิเคราะห์ถึงบริบททางสังคมในแต่ละยุคสมัยที่ส่งผลต่องานเขียนในแต่ละช่วง

การเขียนประวัติศาสตร์อิสลามในสังคมไทยได้แบ่งช่วงเวลาของการเขียนออกเป็น 3 ช่วง ซึ่งประกอบไปด้วย งานนิพนธ์เรื่องประวัติศาสตร์อิสลามจากยุครัฐจารีตหรือก่อนปฏิวัติปี พ.ศ. 2475, งานนิพนธ์ยุคหลังปฏิวัติปี พ.ศ. 2475 และงานนิพนธ์ยุคหลังปี พ.ศ. 2510

จากพัฒนาการทั้งสามช่วงข้างต้น พบว่าเรื่องราวของประวัติศาสตร์อิสลามที่ถูกเขียนขึ้นมุ่งเน้นไปยังประวัติศาสตร์อิสลามในยุคสมัยของท่านศาสดามุฮัมมัดเป็นหลัก โดยที่เนื้อเรื่องมีความเปลี่ยนแปลงแตกต่างไปตามจุดประสงค์และบริบททางสังคมของแต่ละยุคสมัย งานนิพนธ์ในยุครัฐจารีตถูกเขียนขึ้นภายใต้บริบททางความคิดในเรื่องเวลา, ลักษณะของผู้นำ และศาสนาในหมู่ชนชั้นนำไทยที่เปลี่ยนแปลงไปจากวิทยาการของโลกตะวันตกที่เริ่มเข้าสู่สังคมไทย ประวัติศาสตร์อิสลามที่ถูกเขียนในช่วงนี้จึงสะท้อนทัศนคติของผู้นิพนธ์ที่ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ขณะที่งานนิพนธ์ในช่วงที่สองซึ่งเกิดขึ้นหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองปี 2475 ได้พัฒนาเนื้อเรื่องของประวัติศาสตร์อิสลามไปสู่เนื้อเรื่องที่เน้นความคิดแบบชาตินิยมมากขึ้น สอดรับกับบริบทในสังคมไทยขณะนั้นที่แนวคิดชาตินิยมกำลังเบ่งบาน อย่างไรก็ตามการเขียน

¹ คุษฎิบัณทิต หลัคสุตรปริณูญาปรัชญาคุษฎิบัณทิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ
Doctorate student Program in Cultural Studies, Thaksin University

ประวัติศาสตร์อิสลามได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นอีกครั้งในทศวรรษ 2510 เมื่อผู้นิพนธ์ประวัติศาสตร์อิสลามในช่วงนี้พัฒนาเนื้อเรื่องของประวัติศาสตร์อิสลามได้กว้างขึ้นกว่าเดิม จากประวัติศาสตร์ที่เคยอิงเนื้อเรื่องของชนชาติและศาสนา มาเป็นประวัติศาสตร์อารยธรรมที่เสนอเรื่องราวของชนชาติต่างๆ ตลอดจนแง่มุมที่แปลกใหม่ขึ้น เช่น เศรษฐกิจวัฒนธรรม และพลวัตของอารยธรรมอิสลาม

คำสำคัญ : ประวัติศาสตร์นิพนธ์อิสลาม, รัฐจารีต, ชนชั้นนำทางสังคมไทย, กลุ่มผู้นิพนธ์ประวัติศาสตร์อิสลาม, ศาสดามุฮัมมัด

Abstract

This Study investigates the progress of Islamic historical writing in Thai society from traditional state -1968. Research methodologies set out by investigating the literatures on Thai Islamic history, which appeared in the writings Thai elite, and analyzing the social context in different ages towards its influence on Islamic historic writings in Thailand.

Islamic historic writing in Thai society can be classified into 3 periods; the age of pre-nation state or pre-revolution writings in the year of 2475, the post-revolution writings after 2475, and modern historic writings since 2510. Regarding the progress of writing over aforementioned ages, the writings mainly emphasized the aspect of Islamic history regarding the age of prophet Muhammad; the historic substance are different in terms of intention and context of time. The historical literatures in pre-nation state age are written in the context of thought, leadership quality, and the alteration of religious aspect among the group of Thai elite reflecting influence and imparting of knowledge by western culture. For the second period, as the flourish age of Thai nationalism, the progress of historical literatures of Islam in Thai society after 2475 or post-revolution intensively purpose the religious aspects toward ideology and political attitude of nationalism. Nevertheless, in 2510, the Islamic historic writings are progressed to enhance the wider areas of historic writing and content; the aspects of culture from different nationalities including the economic context and dynamic of Islamic civilization is significantly predominant than the previous content based on nationality and religion.

Keywords : Islamic historiography, pre-nation state, Thai elite, authors of Islamic history, prophet Muhammad.

บทนำ

ประวัติศาสตร์อิสลาม (islamic history) เป็นหนึ่งในหัวข้อการศึกษาเรื่องอิสลามที่ได้รับการค้นคว้ามาอย่างต่อเนื่องในสังคมและแวดวงที่สนใจเรื่องราวของอิสลาม ลักษณะเด่นของประวัติศาสตร์อิสลามคือ เรื่องราวที่ประกอบไปด้วยแง่มุมทางด้านความเชื่อ การเมือง วัฒนธรรมและพลวัตภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อประวัติศาสตร์ส่วนอื่นของโลก เนื่องจากศาสนาอิสลามครอบคลุมไปทุกพื้นที่ทางยุทธศาสตร์ของประชาชาติต่าง ๆ จึงทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ของชาติต่าง ๆ ย่อมมีเรื่องราวของมุสลิมและอิสลามเข้าไปสัมพันธ์ในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของเนื้อหาเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวยุโรปซึ่งมีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อิสลามมาตั้งแต่ยุคกลาง (the Middle Age) จากปัจจัยทางด้านการเมือง, เศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่ทั้งสองอารยธรรมมีสัมพันธ์กันมาตลอดทั้งในทางลบและทางบวก(Mohammad R. Salama. 2011 : 51-55)

ในการศึกษาประวัติศาสตร์อิสลาม หัวข้อการศึกษาที่ได้รับการค้นคว้ามากที่สุดคือ ประวัติศาสตร์ในยุคสมัยของท่านศาสดามุฮัมมัด (prophet Muhammad) ท่านศาสดามุฮัมมัดหรือที่ชาวมุสลิมเรียกกันในภาษาอาหรับว่า นบี คือ แหล่งที่มาและรากฐานเดิมของคำว่า อิสลาม ภายใต้ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและประชากรในประชาคมมุสลิม (Muslim Community) ชาวมุสลิมทุกคนรับรู้ถึงอัตลักษณ์ของตนเองโดยสืบสาวกลับไปหายังตัวพระศาสดาทั้งสิ้น

อัตลักษณ์ที่หลากหลายของชาวมุสลิมทั่วโลกถูกหล่อหลอมขึ้นภายใต้การรับรู้ว่าศาสดาคือแหล่งที่มาแห่งอัตลักษณ์ของพวกเขาในปัจจุบัน แม้มุสลิมจะมีการรับรู้ต่อรากเหง้าทางประวัติศาสตร์และตัวตนของศาสดามุฮัมมัดแตกต่างกันไป แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าคำว่า อิสลาม ที่ถูกพัฒนามาเป็นวาทกรรม (discourse) ในการศึกษาศาสตร์แขนงต่าง ๆ ในปัจจุบัน ล้วนแล้วพาดพิงเชื่อมโยงกลับไปหาตัวของท่านศาสดามุฮัมมัดในฐานะแหล่งกำเนิดตัวตนของประชาคมมุสลิมจากอดีตถึงปัจจุบันทั้งสิ้น (Seyyed Hiussein Nasr. 2008 : 97-110) จากอิทธิพลอันมากมายที่ตัวของท่านศาสดามุฮัมมัดมีต่อชาวมุสลิมทั่วโลก งานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อิสลามจึงถูกกำหนดศูนย์กลางของท้องเรื่องไว้ที่ประวัติชีวิตของท่านศาสดามุฮัมมัดอย่างปฏิเสธไม่ได้ จิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชนชาวมุสลิมทั่วโลกต่างก็รับรู้ ว่า ประวัติศาสตร์และรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเองมีส่วนสัมพันธ์เชื่อมโยงกลับไปหาบทบาทของท่านศาสดาในอดีตกาล

ทั้งสิ้น ซึ่งอิทธิพลทางประวัติศาสตร์ที่ท่านศาสดามุฮัมมัดมีมากมายต่อชุมชนมุสลิมทั่วโลกเช่นนี้ ยังคงเป็นประเด็นที่การศึกษาในโลกตะวันตกไม่ค่อยเข้าใจนัก (Jonathan E. Brockopp. 2010 : 1-2)

สังคมไทยกับการรับรู้ตัวตนของชาวมุสลิม

เค้าโครงประวัติศาสตร์ (the outline of history) ในลักษณะดังที่กล่าวไปนั้น เป็นเค้าโครงประวัติศาสตร์ที่ไม่เคยได้รับการรื้อถอนจากนักประวัติศาสตร์คนใด งานศึกษาถึงตัวตนของชาวมุสลิมโดยเฉพาะมุสลิมในตะวันออกกลางจึงมักก้าวไม่พ้นไปจากความพยายามที่จะศึกษาประวัติศาสตร์อิสลามในในสมัยแรกด้วยเช่นกันทั้ง นี้ก็เพื่ออธิบายถึงความเป็นมาของชาวมุสลิมในปัจจุบันผ่านปมหลังทางประวัติศาสตร์ของพวกเขา

ความรู้ที่มีต่อเค้าโครงประวัติศาสตร์ในลักษณะดังกล่าว เป็นชุดความรู้รับรู้ชุดเดียวกันกับที่งานนิพนธ์เรื่องประวัติศาสตร์อิสลามใช้กัน กลุ่มผู้นิพนธ์ประวัติศาสตร์อิสลามในสังคมไทยต่างก็เลือกนิพนธ์ประวัติศาสตร์อิสลามในยุคของท่านศาสดามุฮัมมัด บนเหตุผลและความเข้าใจที่เชื่อว่า ประวัติศาสตร์นิพนธ์อิสลามจะช่วยบอกตัวตนแห่งอัตลักษณ์ของชาวมุสลิมในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี สิ่งที่สะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า “คนแขกมุสลิม” ในการรับรู้ของสังคมไทยนั้น ถูกมองว่าสืบรากเหง้าบางประการที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์อิสลามในยุคต้น พิจารณาจากการที่ผู้คนในสังคมตั้งแต่สมัยอยุธยาเรียกชาวมุสลิมว่า แขกมะหะหมัด หรือ พวกศาสนามะหะหมัด การเรียกชาวมุสลิมว่า แขกมะหะหมัด เป็นการจำแนกชนชาติแขกที่แตกต่างไปจากการจำแนกแขกประเภทอื่น สังคมอยุธยารูจักแขกที่เข้ามาปฏิสัมพันธ์ภายในสังคมหลายกลุ่ม เช่นแขกอินเดีย เป็นต้น แต่แขกที่นับถือในศาสนาอิสลามเป็นแขกกลุ่มใหญ่ที่สุดจึงได้มีการเรียกรวมๆ กันว่า แขกมะหะหมัด อันเป็นการกำหนดเรียกตามนามของผู้เป็นศาสดาแห่งอิสลาม (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2536 : 67-68) การเรียกขานชาวมุสลิมโดยอาศัยนามของศาสดามุฮัมมัด สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นการเรียกตามบาทหลวงฝรั่งที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาอิสลามตั้งแต่สมัยอยุธยา ดังปรากฏหลักฐานจากบันทึกของบาทหลวงตาซาร์ต จากคณะเยซุอิตซึ่งมีชีวิตอยู่ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ.2199-2231) ที่ได้เรียกคนแขกมุสลิมในสังคมอยุธยาว่า เป็นชนผู้เลื่อมใสศรัทธาในศาสนา พระมะหะหมัด(บาทหลวงตาซาร์ต. 2539 : 68) อันเป็นการเรียกที่คล้ายคลึง

กับธรรมเนียมของนักประวัติศาสตร์ชาวยุโรปโดยทั่วไป (Hamilton Gibb. 1969 : 1)

ชาวสยามรู้จักชาวมุสลิมในฐานะ “คนแขก” (Khaek) อันเป็นการเรียกชาวมุสลิมที่ต้องการสื่อถึงประชากรที่อพยพมาจากภูมิภาคของประเทศที่อยู่ในทิศตะวันตกของสยาม อาทิ อินเดีย, อิหร่าน และคาบสมุทรอาระเบีย ซึ่งโดยพื้นฐานแล้วชาวสยามใช้คำว่าแขกเพื่อสื่อความหมายไปยังคนต่างชาติที่เข้ามาอาศัยแผ่นดินสยามอันเป็นชนชาติที่ไม่ใช่ชาวยุโรป (Julispong Chularatana. 2007 : 92-94)

แม้ว่าสังคมสยามจะมีการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับคนแขกมาอย่างยาวนานแล้วก็ตาม แต่ทว่าเมื่อพิจารณาไปยังทัศนคติที่มีต่อคนแขกแล้ว พบว่าเอกสารจำนวนหนึ่งของสยาม อาทิ กฎหมายตราสามดวง ยังคงพิจารณาคนแขกในฐานะพวกที่มีความแปลกแยกและเป็น “มิชฉาทิสฺ” (กรมศิลปากร. 2506 : 98-99)

แม้ในทางทฤษฎีสังคมสยามจะมีการตรากฎหมายที่สะท้อนให้เห็นถึงท่าทีที่เป็นลบกับคนแขก แต่ในทางปฏิบัติแล้วดูเหมือนชาวสยามจะมีความคุ้นเคยกับชาวมุสลิมกลุ่มต่าง ๆ มาอย่างยาวนานไม่แพ้คนจีนและชนชาติอื่น ๆ เลย เนื่องจากทั้งสองฝ่ายต่างพิจารณาถึงผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพึ่งพากันจนพัฒนาไปถึงขั้นของการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมต่อกัน ดังปรากฏให้เห็นตัวอย่างจากจิตรกรรมฝาผนังวัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี ศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลายที่กล่าวถึงบทบาทของคนแขกในทางบวกมากขึ้น (จุฬารัตน์. 2543 : 89)

กล่าวได้ว่า สังคมสยามจำแนกการรับรู้มุสลิม (แขก) ออกเป็นสองลักษณะ ลักษณะแรกเป็นการรับรู้ถึงคนแขกผ่านศรัทธาและศาสนาที่พวกเขานับถือ การรับรู้ในลักษณะนี้มักเป็นไปในทางลบเนื่องจากสังคมไทยมีกรอบและกติกาทางศีลธรรมแบบพุทธศาสนาซึ่งสวนทางกับจารีตของอิสลามโดยสิ้นเชิง การพิจารณาศาสนาอิสลามจึงหลีกเลี่ยงการใช้พุทธศาสนาเป็นเกณฑ์สำคัญในการตัดสินไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ท่าทีที่มีต่อหลักธรรมของศาสนาจึงค่อนข้างเป็นลบ ขณะที่การรับรู้ในลักษณะที่สองเป็นการรับรู้ผ่านแง่มุมของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนสยามและคนแขก การรับรู้ในลักษณะหลังดูจะมีท่าทีที่เป็นบวกกว่ามากเมื่อเปรียบเทียบกับลักษณะแรก

กรณีเช่นนี้แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีการพูดถึงอิสลามและชาวมุสลิมในแง่บวกที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์, ความเชื่อและอัตลักษณ์ทางศาสนามากขึ้น โดยเฉพาะการพูดถึงประวัติศาสตร์ศาสนาในยุคต้นของอิสลามตั้งแต่การประสูติและหลังการสิ้นชีพของท่านศาสดามุฮัมมัด สิ่งนี้ดูเหมือนจะไม่เคยมีการเขียน

หรือพูดถึงอย่างเป็นลายลักษณ์เลยในสังคมสยามก่อนหน้ายุครัตนโกสินทร์

การเปลี่ยนผ่านจากสมัยเก่าเข้าสู่รัตนโกสินทร์ตอนต้นได้ถูกอธิบายในฐานะที่เป็นยุคสมัยของการเกิดของสำนักทางประวัติศาสตร์ชุดใหม่ โดยเฉพาะในสมัยของรัชกาลที่ 4 และ 5 (สายชล สัตยานุรักษ์, 2546 : 110-126) สำนักทางประวัติศาสตร์ชุดใหม่ดังกล่าวนี้ปรากฏขึ้นจนเห็นเด่นชัดในยุคที่สังคมสยามเริ่มปรับตัวเองเพื่อเข้าสู่ภาวะของการเป็นรัฐสมัยใหม่หรือรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ภายใต้การนำของชนชั้นนำสยามนับตั้งแต่รัชสมัยของรัชกาลที่ 4 จนถึง รัชกาลที่ 6 การเขียนประวัติศาสตร์หรือที่เรียกกันว่า “ประวัติศาสตร์กระแสหลัก” หรือประวัติศาสตร์ทางการจึงก่อตัวขึ้นพร้อม ๆ กับการสร้างรัฐชาติ ประวัติศาสตร์กับการสร้างรัฐชาติจึงสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก ยิ่งไปกว่านั้น กลุ่มคนที่มีบทบาทในการสร้างรัฐชาติของสยามก็ยังเป็นกลุ่มเดียวกันกับที่ทำงานชุดค้นอดีตและสร้างวรรณกรรมประวัติศาสตร์ อาทิ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าพระยาอภัยภูธรเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เป็นต้น (โสภณ ชานะมูล, 2550 : 4) ซึ่งเป็นกลุ่มคนเดียวกันที่มีบทบาทในการชุดค้นอดีตแห่งอิสลามขึ้นมาด้วย ชนชั้นนำสยามไม่ว่าจะเป็นพระยาประมุขลัทธิธรรมราชาธิราชเจ้าพระยาอภัยภูธรเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น ล้วนแล้วแต่เป็นกลุ่มคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงต่อการผลิตงานประวัติศาสตร์อิสลามในยุครัตนโกสินทร์ และยังสามารถกล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่องอิสลามเริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการในสยามในยุคสมัยที่จิตสำนักทางประวัติศาสตร์ชุดใหม่กำลังก่อตัวขึ้นควบคู่ไปกับการสร้างรัฐชาติ เนื่องจากประวัติศาสตร์อิสลามที่ถูกนิพนธ์ขึ้นในรูปของเอกสารที่อาศัยการเขียนโครงเรื่องประวัติศาสตร์อิสลามแทบจะไม่ปรากฏมาก่อนเลยในยุคก่อนรัตนโกสินทร์ ที่มีอยู่เป็นเพียงการกล่าวถึงสถานภาพของชาวมุสลิมเท่านั้น ขณะที่งานนิพนธ์เรื่องอิสลามในยุครัตนโกสินทร์นอกจากจะเป็นครั้งแรกของการนิพนธ์เรื่องอิสลามที่อาศัยโครงเรื่องของประวัติศาสตร์อิสลามอย่างเต็มตัวแล้ว ยังเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นจากนโยบายการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่อีกด้วย

การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์นิพนธ์อิสลามในสังคมไทย

จากการศึกษา ผู้ศึกษาพบว่างานนิพนธ์ประวัติศาสตร์อิสลามขึ้นในสังคมไทยสามารถแบ่งช่วงเวลาออกเป็น 3 ช่วง โดยอาศัยพัฒนาการของเนื้อหาเป็นเกณฑ์การแบ่งได้ดังนี้

1. การเขียนประวัติศาสตร์อิสลามช่วงก่อนปี พ.ศ. 2475
2. ช่วงปี พ.ศ. 2475-2509
3. ช่วงปี พ.ศ. 2511

การแบ่งช่วงเวลาทั้งสามระยะตามข้อเสนอข้างต้น อาศัยการพิจารณาไปยังกลุ่มผู้นิพนธ์ประวัติศาสตร์อิสลามซึ่งมีมุมมองทางความคิดแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ เมื่อพิจารณาไปยัง ความรับรู้ (perception) ของกลุ่มผู้นิพนธ์จากทั้งสามสมัย จะพบว่า ในช่วงระยะเวลาก่อนปี พ.ศ. 2475 นั้น พุทธศาสนาเป็นกรอบคิดสำคัญในการเขียนของผู้นิพนธ์แต่ละราย เช่น หนังสือแสดงกิจจานุกิจ รวบรวมขึ้นในปี พ.ศ. 2410 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี การนิพนธ์ประวัติศาสตร์อิสลามในช่วงนี้เป็นไปในลักษณะของการอธิบายถึงตัวตนของศาสนาอิสลามในมิติที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนา ยิ่งไปกว่านั้นยังเป็นการนิพนธ์ประวัติศาสตร์อิสลามในทิศทางที่ต้องการสร้างความรู้สึกที่สูงส่ง/เหนือกว่าแก่พุทธศาสนา ขณะที่การเขียนประวัติศาสตร์อิสลามที่อยู่ในช่วงที่สองจะพบว่า อิทธิพลของพุทธศาสนาในด้านการเขียนจะเจือจางลงไปแม้ว่าจะยังคงมีการอาศัยความคิดมูลฐานแบบพุทธศาสนาอธิบายถึงประวัติศาสตร์อิสลามในบางมุม แต่ทว่าการเขียนในลักษณะที่ต้องการสร้างความรู้เหนือกว่าแก่พระพุทธรศาสนาแทบจะไม่ปรากฏอีกต่อไป สืบเนื่องจากตัวผู้ประพันธ์ประวัติศาสตร์นอกจากจะเป็นปัญญาชนกลุ่มใหม่ที่มีรากเหง้ามาจากชนชั้นกลางใหม่ที่เติบโตขึ้นหลังปี พ.ศ. 2475 แล้ว มุมมองทางความคิดของสังคมที่เปลี่ยนไปจึงทำให้ชุดของคำอธิบายและการตีความเปลี่ยนแปลงไปด้วย ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในช่วงที่สองนี้พัฒนาเป็นประวัติศาสตร์ชาติมากกว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ศาสนาแบบในช่วงแรก

การสร้างวาทกรรมเรื่องอิสลามในเอกสารที่ถูกประพันธ์ขึ้นในช่วงนี้มีความแตกต่างไปจากสมัยแรก ลักษณะการเขียนประวัติศาสตร์ในช่วงนี้จะเน้นไปที่การสร้างความเป็นอื่นแก่ตัวของศาสนาอิสลามเพื่อสอดคล้องกับกระแสความคิดในแบบชาตินิยม (Nationalism) ที่กำลังเฟื่องฟูอยู่ในขณะนั้น ตัวของศาสนาอิสลามได้รับการอธิบายอย่างชัดเจนขึ้นในมิติของการเป็นพลังทางการเมือง ดังจะสังเกตเห็นได้จากการเปรียบเทียบของหลวงวิจิตรวาทการในกรณีของสาวกของท่านศาสดามุฮัมมัดกับพรรคบอลเชวิคในรัสเซีย เพื่ออธิบายให้เห็นถึงสภาพของศาสนาอิสลามอันมีจุดกำเนิดในฐานะพลังทางการเมืองที่คุกคามสังคมเก่า การเขียนประวัติศาสตร์อิสลามในช่วงเวลานี้เน้นหนักไปยังการอธิบายถึงสถานภาพ ตัวตน หรือ “ความเป็นมุสลิม” ในแง่มุมต่างๆ ที่กลุ่มผู้นิพนธ์แต่ละคน

จะสามารถรับรู้ได้ ตลอดจนการสร้างคำอธิบายต่อศาสนาอิสลามในฐานะพลังทางการเมืองที่มีลักษณะเป็นลบต่อสังคมสยามนั้นดูจะมีความชัดเจนมากกว่าสมัยแรก

สำหรับช่วงที่สาม คือช่วงปี พ.ศ. 2511 เป็นช่วงที่สังคมไทยมีการพัฒนาทางความคิดไปมากจากบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไป ยุคนี้เป็นยุคที่เกิดนักประวัติศาสตร์ที่มาพร้อมกับ “ความรู้สึกนึกคิดใหม่” จากการศึกษาพบว่าช่วงนี้เป็นช่วงที่ความคิดและทฤษฎีการอธิบายประวัติศาสตร์จากโลกตะวันตกหลังไพลเข้าสู่สังคมไทยมากขึ้นกว่ายุคก่อน การเขียนประวัติศาสตร์ไทยก็มีการใช้มุมมองใหม่ การนิพนธ์ประวัติศาสตร์อิสลามเองก็ได้รับผลกระทบจากกระแสเหล่านี้ด้วย ยุคนี้จึงมีงานนิพนธ์ประวัติศาสตร์อิสลามที่รับความคิดการอธิบายจากโลกตะวันตกมากขึ้น

การเขียนประวัติศาสตร์อิสลามช่วงก่อนปี พ.ศ. 2475 : ยุคของการสร้างความรู้สึกเหนือกว่าของพุทธศาสนา

งานนิพนธ์เรื่องประวัติศาสตร์อิสลามที่ถูกเขียนขึ้นในช่วงเวลานี้อยู่ 4 ฉบับ คือ 1. พงศาวดารญวนและประวัติพระนาบีมะหมัด เขียนขึ้นในปีจุลศักราช 1227 ภายใต้การอันเชิญโต๊ะอันตนิแขกมาเป็นผู้เล่าประวัติศาสตร์ความเป็นมาของศาสนาอิสลาม และได้ถูกรวบรวมขึ้นเป็นรูปเล่มโดยพระยาประมุขมณเฑียร (องค์การค้ำของครูสุภา. 2507 : คำนำ ภาค 28) 2. หนังสือ แสดงกิจจานุกิจ รวบรวมขึ้นในปี พ.ศ. 2410 โดยเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. 2514 : 89-143) 3. หนังสือเรื่องประวัติศาสตร์นา เรียบเรียงโดยพระยาประชาภิจักรจรีในปี พ.ศ. 2465 (พระยาประชาภิจักรจรี. 2465 : 38-43) 4. เทศนาเสือป่าและปลุกใจเสือป่าเป็นพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2516 : 43-56)

ลักษณะที่สำคัญของประวัติศาสตร์นิพนธ์อิสลามในยุคจารีตคือ เรื่องราวของท่านศาสดามุฮัมมัดและประวัติศาสตร์อิสลามในภาพรวมจะเกี่ยวข้องกับด้านศาสนา การเมือง การสงครามและความเป็นผู้นำของท่านศาสดามุฮัมมัด รวมทั้งในด้านพิธีกรรมความเชื่อต่างๆของอิสลามทั้งที่ถูกผูกโยงความสัมพันธ์เข้ากับพุทธศาสนาและแตกต่างกันไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านหลักธรรมของศาสนาอิสลามที่ถูกกล่าวควบคู่กันไปอย่างต่อเนื่องกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ งานนิพนธ์ในยุคนี้ให้ความสำคัญที่จะสืบสาวเรื่องราวของประวัติศาสตร์อิสลามเพื่ออภิปรายเปรียบเทียบกับบริบทในประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนาและคำสอน

งานนิพนธ์ในยุคนี้ทุกชิ้นมีเป้าหมายสำคัญคือการเชิดชูพุทธศาสนาให้ดูสูงส่งกว่าศาสนาอิสลาม ประวัติศาสตร์อิสลามในบางช่วงบางตอนจึงถูกเขียนขึ้นเพื่อให้ดูด้อยกว่าผ่านการวิพากษ์และผูกโยงเนื้อเรื่องต่าง ๆ เข้าด้วยกันของผู้นิพนธ์แต่ละราย ในฉบับของพงศาวดารญวนฯ ศาสนาอิสลามถูกอธิบายให้เห็นภาพเป็นหนึ่งในลัทธิที่วิวัฒนาการมาจากพุทธศาสนา และมีหลักธรรมพื้นฐานที่ไม่ได้แตกต่างอันใดจากพุทธศาสนา เช่น เรื่องของการกราบไหว้รูปเคารพ เป็นต้น เนื้อเรื่องที่อธิบายให้อิสลามเป็นศาสนาที่วิวัฒนาการมาจากสภาพแวดล้อมทางสังคมที่มีพุทธศาสนาเป็นรากเหง้าพร้อมสอดแทรกภาพลบให้อิสลามดูเป็นลัทธิร้ายกาจที่อุบัติขึ้นในประวัติศาสตร์ เป็นการเขียนที่ช่วยสร้างภาพความเหนือกว่าของพุทธศาสนา เนื่องจากคำอธิบายดังกล่าวนอกจากจะช่วยเสริมสร้างความโดดเด่นของพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นต้นแบบแก่ศาสนาอิสลามแล้ว การอธิบายให้อิสลามเป็นลัทธิหนึ่งที่เกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมของพุทธศาสนา เป็นการสร้างความอภินิหารให้แก่ศาสนาอิสลามที่ถูกชูโรงด้วยลัทธิกระหายสงครามเป็นเนื้อเรื่องหลัก ก่อนที่งานนิพนธ์ในฉบับถัดมาจะค่อย ๆ ลดทอนความเป็นพุทธศาสนาออกจากอิสลามไป ตามลำดับโดยยังเหลือเนื้อเรื่องที่ผูกโยงประวัติศาสตร์อิสลามเข้ากับศาสนาโลก อย่างพราหมณ์ คริสต์และศาสนายูดาห์

เนื้อเรื่องของประวัติศาสตร์นิพนธ์อิสลามในช่วงนี้ยังสอดรับการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตสำนึกใหม่ของชนชั้นนำสยาม การเข้ามาของวิทยาการจากโลกตะวันตกส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเขียนเรื่องราวในอดีตอีกด้วย (จิราวุธ ไสภา. 2542 : 138) เดิมทีชนชั้นนำสยามนิพนธ์เรื่องราวในอดีตผ่านการบันทึกแบบเก่าที่เป็นไปในลักษณะของการเขียนจารึก ตำนาน และพระราชพงศาวดารที่โครงเรื่องทางประวัติศาสตร์ไม่เสนอภาพความสืบเนื่องและพัฒนาการระหว่างปัจจุบันกับอดีตของชาติ (Craig J. Reynolds. 1992 : 313-335) แต่เมื่อความเปลี่ยนแปลงทางจิตสำนึกใหม่เกิดขึ้นในหมู่ชนชั้นนำสยาม ความรับรู้ที่มีต่อการบันทึกเรื่องในอดีตก็เปลี่ยนไปเป็นการบันทึกที่เน้นความสืบเนื่องของเหตุการณ์ในแต่ละสมัย (ราม วัชรประดิษฐ์. 2539 : 57)

การเปลี่ยนแปลงทางด้านภูมิปัญญาในหมู่ชนชั้นนำสยามปรากฏชัดเจนในมิติความสืบเนื่องของเวลา, พุทธศาสนาและความสามารถของมนุษย์ ชนชั้นนำสยามหันมามองระบบเวลาในลักษณะที่เป็นความต่อเนื่องและก้าวไปข้างหน้า ขณะที่ความสามารถของมนุษย์ก็สัมพันธ์กับมุมมองทางด้านเวลาในแง่ที่ว่ามนุษย์จะสามารถผลักดันตนเองไปสู่ความก้าวหน้าในอนาคตได้ การให้ความสำคัญแก่ความสามารถของ

มนุษย์เท่ากับการลดทอนมุมมองแบบพุทธศาสนาที่ถูกตีกรอบจากเรื่องเวรกรรมลงไปในตัว (กาญจณี ละอองศรี. 2532 : 220) ทศนคติที่เปลี่ยนไปเช่นนี้ยังผลให้ชนชั้นนำสยามเริ่มหันมาเขียนประวัติศาสตร์ในลักษณะของอดีตที่มีความต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ผ่านการตั้งคำถามเพื่อหาความเป็นมาและเป็นไปอย่างเป็นลำดับขั้นตอน ดังจะเห็นได้จาก พระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 4 เรื่อง ปฐมวงศ์ : พระบรมราชมहाจักรกษัตริย์สยาม แนวคิดเรื่องความสืบเนื่องของอดีตได้ถูกนำมาใช้เป็นกรอบคิดพื้นฐานในการนิพนธ์ประวัติศาสตร์อิสลามเช่นเดียวกับการอธิบายประวัติศาสตร์ชาติ (พระบาทสมเด็จพระเจียมมหาพรหมเจ้า. 2470 : 21) การสืบหาความต่อเนื่องเรื่องความเป็นมาของชาวมุสลิมจึงเริ่มต้นขึ้นในยุคนี้และยังเป็นคำตอบต่อคำถามที่ว่าเหตุใดชนชั้นนำสยามจึงรับรู้ถึงชาวมุสลิมผ่านความเชื่อทางศาสนาและประวัติศาสตร์เป็นสาระสำคัญของงานนิพนธ์ในยุคนี้ อันถือเป็นการรับรู้ในลักษณะที่แตกต่างไปจากอดีตที่เคยมีมา ประวัติศาสตร์นิพนธ์อิสลามในช่วงนี้จึงมีโครงเรื่องเกี่ยวกับการสืบเนื่องของอาณาจักรอิสลาม ตามวิถีคิดเกี่ยวกับความสืบเนื่องของราชธานีในประวัติศาสตร์ชาติที่ชนชั้นนำสยามนิยมใช้เขียนกันในช่วงนี้

เนื่องจากการเขียนประวัติศาสตร์อิสลามเกิดขึ้นภายใต้บริบทที่ชนชั้นนำสยามเกิดความสับสนในเรื่องอัตลักษณ์ของชาติและกำลังให้พุทธศาสนาที่ถูกปฏิรูปจากธรรมยุตินิกายเป็นอัตลักษณ์สำคัญของชาติ (อเล็ก ซานเดอร์ บี. กริสโวลด์. 2508 : 44-47) การนิพนธ์ประวัติศาสตร์อิสลามจึงถูกเขียนขึ้นเพื่อรับใช้เป้าหมายของชนชั้นนำสยามที่ต้องการผลักดันให้พุทธศาสนากลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของชาติที่สามารถต่อการกับการคุกคามทางวัฒนธรรมของสังคมภายนอก ในฐานะที่ศาสนาอิสลามมีพัฒนาการและหลักคำสอนใกล้เคียงกับคริสต์ศาสนาตามวิถีคิดเรื่องระบบฮินดูที่มีอยู่ในหมู่ชนชั้นนำไทย (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2543 : 54-58) การเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์อิสลามนอกจากจะทำลายต่อการคุกคามพุทธศาสนาจากบรรดามิชชันนารีได้ ยังเป็นการตอกย้ำความสำคัญและสูงส่งของพุทธศาสนาในฐานะองค์ประกอบที่สำคัญของชาติในยุคของความสับสนทางอัตลักษณ์ (อัจฉรา กาญจโนมัย. 2523 : 148-149) สังคมสยามก่อนปี 2475 นอกเหนือจากพุทธศาสนาแล้ว ศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนาก็เป็นเพียงสองศาสนาที่มีประชากรจำนวนมากนับถือในสยามรองจากพุทธศาสนา การสร้างความเหนือกว่าศาสนาทั้งสองย่อมเป็นการสร้างเกียรติภูมิแก่ชาวสยามทั้งหมดอย่างเด็ดขาด (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2529 : 10-13) งานนิพนธ์ในยุคนี้จึงถูกเขียนขึ้นบนพื้นฐานที่ผู้นิพนธ์ตั้งหลักไว้แล้วว่า

จะปกป้องคำสอนของพุทธศาสนาและหักล้างคำสอนของศาสนาอื่นที่สวนทางกับหลักธรรมของพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของชนชั้นนำไทยในขณะนั้น (กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์. 2524 : 74-75)

นอกเหนือจากบริบททางสังคมที่เกิดขึ้นจากกระแสปฏิรูปศาสนาในหมู่ชนชั้นนำสยามแล้ว แนวคิดเรื่อง จักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิ ซึ่งถือเป็นความรู้ทางด้านภูมิศาสตร์ของสังคมไทยในยุคต้นรัชกาลที่ 4 ยังเป็นพื้นฐานความคิดสำคัญต่องานนิพนธ์ในช่วงนี้ จักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิ คือโลกทัศน์ทางภูมิศาสตร์ที่อธิบายความต่อเนื่องกันของพรมแดนต่าง ๆ ผ่านการเชื่อมโยงของพุทธศาสนา ซึ่งเป็นความรู้ทางภูมิศาสตร์ที่สวนทางกับความรู้เชิงประจักษ์เกี่ยวกับภูมิศาสตร์ที่ถูกค้นพบในสมัยหลัง เรียกได้ว่าเป็นชุดความรู้ทางภูมิศาสตร์ที่ผูกโยงพุทธประวัติเข้ากับพรมแดนของรัฐที่เชื่อมต่อรัฐพุทธประวัติเข้าด้วยกันโดยไม่คำนึงถึงชุดความรู้ทางภูมิศาสตร์เชิงประจักษ์ ผลจากโลกทัศน์เหล่านี้ทำให้เนื้อเรื่องในประวัติศาสตร์นิพนธ์อิสลามมีแนวคิดจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิเป็นรากฐานความคิดที่สำคัญในการนิพนธ์ ดังจะเห็นได้จาก คำอธิบายของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ที่เชื่อมต่อรัฐอารเบียในยุคของท่านศาสดามุฮัมมัดกับดินแดนที่เคยรุ่งเรืองของพุทธศาสนาเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อฉายให้เห็นภาพของการทำลายพุทธศาสนาของท่านศาสดามุฮัมมัด พื้นที่ในเขตขวาและอินเดียจึงได้ถูกเชื่อมต่อเข้ากับอารเบียตามประวัติศาสตร์อิสลาม (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. 2514 : 90-130) เพื่อบอกเล่าถึงเส้นทางการสูญสลายของพุทธศาสนาตามคติของจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิที่ไม่อิงกับความรู้ทางด้านภูมิศาสตร์เชิงประจักษ์ (ธงชัย วินิจจะกุล. 2556 : 37-39)

การปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นอีกหนึ่งบริบททางการเมืองที่ผลักดันให้เกิดประวัติศาสตร์นิพนธ์อิสลาม ความต้องการที่จะสร้างรัฐชาติอันเป็นเอกภาพภายใต้อำนาจอันครอบคลุมของส่วนกลาง ก่อให้เกิดการรวมศูนย์ในหลายด้าน ไม่เพียงแคในด้านของการบริหารปกครองเท่านั้น หากแต่ยังต้องสร้างความรู้สึกในทางเชื้อชาติและความเป็นมาที่เป็นมาตรฐานของชาติด้วยเช่นกัน สภาพดังกล่าวผลักดันให้เกิดการเขียนประวัติศาสตร์ชาติขึ้น งานนิพนธ์แนวประวัติศาสตร์ชาติที่เกิดขึ้นในยุคนี้เน้นการดัดแปลงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติ (วรวิภา คชงาม. 2544 : 15-23) เช่น งานศึกษาประวัติศาสตร์ของอาณาจักรทางเหนือที่ถูกเขียนขึ้นโดยพระยาประชาภิจักรจักรใน เรื่องพงษาวดารโยนก (พระยาประชาภิจักรจักร. 2450 : 4)

ประวัติศาสตร์อิสลามก็เช่นเดียวกัน ที่ถูกผูกโยงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติผ่านการบอกเล่าถึงการขยายตัวของอิสลามเข้าสู่ดินแดนพุทธศาสนาที่มีชาติไทยเกี่ยวพัน อย่างไรก็ตามเนื่องจากบริบทของประวัติศาสตร์อิสลามไม่เอื้อต่อการรวมศูนย์เป็นประวัติศาสตร์ชาติในทางอาณาจักรและดินแดน จึงอาศัยการใช้เรื่องราวของศาสนาเป็นท้องเรื่องแทนความสัมพันธ์แบบอาณาจักรเพื่อโยงเข้าสู่ประวัติศาสตร์ศาสนาอันเป็นองค์ประกอบของชาติ (ธิดา สาระยา. 2539 : 56-57) ดังพบจากคำอธิบายเกี่ยวกับการเดินทางของศาสนาอิสลามเข้าสู่ชมพูทวีปจนเป็นเหตุให้พุทธศาสนาสูญหายหรือการเดินทางของศาสนาอิสลามเข้าสู่เกาะชวาและสุมาตรา (พระยาประชาภิจักรจักร. 2450 : 51)

ประวัติศาสตร์นิพนธ์อิสลามยุคหลังปี 2475

การอภิวัฒน์สยามในปี พ.ศ. 2475 ที่กลุ่มชนชั้นกลางทำการยึดอำนาจการปกครองมาจากชนชั้นนำในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของการเปลี่ยนประเทศไทยจากรัฐจารีตสู่รัฐประชาชาติ การเติบโตขึ้นของกลุ่มชนชั้นกลางมีผลโดยตรงทั้งในด้านการมีส่วนร่วมต่อการปกครองประเทศ ทางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการมีบทบาทต่อการสร้างจิตสำนึกเรื่องชาติ

การสร้างจิตสำนึกเรื่อง “ชาติไทย” นับตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 2470 เป็นต้นมา ดูเหมือนว่าบทบาทของชนชั้นนำจากในยุคสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชจะค่อย ๆ ลดลง ซึ่งสัมพันธ์กับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของสยามที่เปิดโอกาสให้แนวคิดของกลุ่มชนชั้นกลางเฟื่องฟูขึ้นอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน การสร้างจิตสำนึกเรื่องชาติไทยในยุคนี้เป็นการผลิตคำอธิบายทางประวัติศาสตร์อีกแนวหนึ่งที่มีความแตกต่างจากยุคก่อนหน้า แม้ภายนอกดูเหมือนจะเป็นการอธิบายประวัติศาสตร์ชาติที่ต่อเนื่องมาจากยุคก่อนหน้า แต่หากพิจารณาไปยังองค์ประกอบของชาติอย่างสถาบันพระมหากษัตริย์แล้ว จะพบการเสนอโครงเรื่องทางประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงไป แทนที่จะเป็นการเน้นเรื่องราวและบทบาทสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะศูนย์กลางชาติก็หันมาเน้นเรื่องราวของชาติ ประชาชนและรัฐธรรมนูญ เพื่อให้สอดคล้องกับคุณค่าของยุคสมัยที่เน้นหนักไปที่ความเป็นรัฐชาติแบบประชาธิปไตยอันมีรัฐธรรมนูญเป็นตัวจำกัดอำนาจการปกครองของพระมหากษัตริย์ กระนั้นก็ตามอุดมการณ์เดิมที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และ 6 อย่าง ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (อันมีรัฐธรรมนูญเข้ามาเกี่ยวข้อง) ก็ยังคงปรากฏ

อยู่ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ของยุคนี้ การเขียนประวัติศาสตร์ไทยในช่วงเวลานี้เน้นหนักไปที่การนำเสนอชาติผ่านแนวคิดชาตินิยม (Nationalism) ความจริงแล้วหลักฐานที่ปรากฏอยู่บ่งบอกได้เป็นอย่างดีว่ากระแสชาตินิยมมิได้เกิดขึ้นหลังปี พ.ศ. 2475 ดังที่เข้าใจกัน หากแต่เริ่มมีการขยายตัวของลัทธิชาตินิยมตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2475 ด้วยซ้ำ ดังจะเห็นได้จาก งานนิพนธ์เรื่อง หลักไทย ของ ชุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) ซึ่งได้ถูกตีพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2471

เนื้อหาในภาพรวมของงานประวัติศาสตร์ในห้วงขณะนี้ยังคงเป็นการคัดลอกมาจากพระราชพงศาวดารเก่าเกือบทั้งหมด ดังนั้นเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ที่ถูกผลิตขึ้นจึงยังคงเป็นการสืบทอดจารีตงานเขียนเช่นเดิมไว้ นั่นคือการรักษาเค้าโครงประวัติศาสตร์แบบรัฐราชวงศ์อยู่ อันเป็นโครงเรื่องที่เน้นการยกย่องสถาบันพระมหากษัตริย์และฉายให้เห็นความสืบเนื่องของราชอาณาจักรสยาม กล่าวได้ว่าแม้จะมีการตีพิมพ์หนังสือและแบบเรียนประวัติศาสตร์มากขึ้นกว่ายุคก่อนหน้า แต่ทว่าในด้านเนื้อหาแล้วยังคงเป็นการถ่ายทอดรักษาระบบการรับรู้เดิมที่ยังขยายตัวกว้างขวางมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงทศวรรษที่ 2490 ที่อุดมการณ์กษัตริย์นิยมได้ถูกฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งจากภาวะที่ชาติถูกคุกคามจากคอมมิวนิสต์ (สายชล สัตยานุรักษ์. 2556 : 120-124) ล่วงเลยมาถึงทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา แบบเรียนทางประวัติศาสตร์ไทยก็กลายมาเป็นเครื่องมือในการผลิตซ้ำอุดมการณ์ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ไปอีกครั้ง (โสภา ชานะมูล. 2550 : 19-21) ธงชัย วินิจจะกูล ได้อธิบายว่า ประวัติศาสตร์ไทยที่ถูกผลิตขึ้นในยุคโบราณมีจุดเน้นที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงบารมีของพระมหากษัตริย์ เป็นเรื่องของการพรรณนาถึงการสะสมบุญแห่งบุญระหว่างองค์ราชันย์ แต่ความฟ่ายแพ้สงครามกับฝรั่งเศสในกรณี ร.ศ.๑๑๒ ได้ให้กำเนิดการรับรู้ประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม ที่สลัดประวัติศาสตร์การเมืองแบบพงศาวดารมาสู่ประวัติศาสตร์การรักษาชาติจากภัยคุกคามของต่างชาติ โดยมีวีรกรรมที่เข้ามาครอบงำอίσระภาพของชาติจากต่างชาติไว้ได้ ส่วนประวัติศาสตร์ชาตินิยมหลังปี พ.ศ. 2475 มีการตีความใหม่ที่หยิบยก “ชาติ” มาเป็นจุดหมายของประวัติศาสตร์ มีใช้กษัตริย์อีกดังเดิม ทว่าก็ยังไม่สามารถสลัดทั้งภาพความทรงจำเดิมที่มองว่ากษัตริย์เป็นองค์ประกอบของชาติที่สำคัญ ในยุคนี้นักประวัติศาสตร์ถูกตีความในฐานะผู้เชิดชูรับใช้ชาติ แก่นสารเรื่องการรักษาเอกราชและกอบกู้ชาติยังคงอยู่แต่ได้รับการสืบทอดมายังมือของผู้นำแห่งชาติ กล่าวได้ว่าเป็นการสร้างวีรบุรุษและวีรสตรีขึ้นมาแข่งกับวีรกรรมของวีรกรรมกษัตริย์ เป็นบทเพิ่มเติมลงไปในประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมที่ทำให้หนังสือประวัติศาสตร์หนาขึ้นเท่านั้น (ธงชัย วินิจจะกูล. 2544 : 58-62) เนื่องจาก

การยกย่องสถาบันพระมหากษัตริย์มากเกินไปก็จะเป็นอันตรายต่อระบอบการเมืองการปกครองใหม่ซึ่งยังขาดความมั่นคงอยู่มากจึงจำเป็นที่จะต้องยกผู้นำในระบบใหม่ขึ้นมาแทน (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. 2533 : 220)

อย่างไรก็ตามในทางประวัติศาสตร์ความคิดและประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ชนชั้นนำไทยยุคหลัง 2475 กลับมีมุมมองในแง่ของการสร้างชาติต่างไปจากยุคแรก คนเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นผลผลิตของการศึกษาแบบตะวันตกและมีมุมมองเกี่ยวกับอนาคตของชาติชัดเจนอยู่แล้ว ที่ต่างกันไปคือวิธีการในการเปลี่ยนแปลงชาติ คำถามของคนเหล่านี้คือจะนำของภายนอกมาเปลี่ยนแปลงเข้ากับสังคมไทยได้อย่างไร ไม่ใช่ว่าคนไทยควรเปลี่ยนแปลงเป็นอะไร ผลจากความคิดที่เปลี่ยนไปจึงทำให้ความสนใจต่อประวัติศาสตร์ชาติลดลง จนกลายเป็นยุคแห่งความขบเซ้าของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย แต่เฟื่องฟูในประวัติศาสตร์สากลขึ้นแทน ผลจากความสนใจที่เปลี่ยนไป ทำให้ระบบการนิพนธ์งานประวัติศาสตร์เปลี่ยนแปลงไปด้วย หลักฐานพื้นเมืองในการศึกษาประวัติศาสตร์หายไปทดแทนด้วยการเก็บความจากหลักฐานชั้นสองในภาษาอังกฤษ (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2529 : 22-23)

การเขียนประวัติศาสตร์อิสลามเองก็ปรากฏขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงก่อนและหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ใน ปี พ.ศ. 2472 หลวงวิจิตรวาทการได้ค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อิสลามดังปรากฏ ในหนังสือชื่อว่า ประวัติศาสตร์สากล เล่ม 1 (หลวงวิจิตรวาทการ. 2514 : 549-567) และในปี พ.ศ. 2494 ในชื่อ ศาสนาสากล เล่มที่ 1 (หลวงวิจิตรวาทการ. 2546 : 172-199) จากนั้นก็ติดตามมาด้วยงานเขียนของ เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชธนะ)-นาคะประทีป ในปี พ.ศ. 2496 (เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. 2540 : 6-17) ในชื่อ ลัทธิของเพื่อน และในปี พ.ศ. 2502 เสฐียรโกเศศ ก็ได้ออกหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อิสลามอย่างเต็มรูปแบบชื่อว่า พระโมหมัด นบีของอิสลามิกชน (พระยาอนุমানราชธนะ. 2532 : 187-303) ก่อนที่พระยาอนุমানราชธนะจะตีพิมพ์หนังสือศาสนาเปรียบเทียบ ในปี พ.ศ.2508 (เสฐียรโกเศศ. 2508 : 440) ที่ยังคงเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์อิสลาม

การรับรู้ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของสามัญชนในการสร้างชาติเริ่มปรากฏขึ้นชัดเจนในหมู่ผู้นิพนธ์ประวัติศาสตร์ชาติในยุคนี้ ก่อนจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงเรื่องของประวัติศาสตร์ที่เน้นบทบาทของประชาชนและชนชาติมากขึ้น จากเดิมที่ประวัติศาสตร์ชาติมักเน้นบทบาทของกษัตริย์และชนชั้นสูงแต่เพียงอย่างเดียว โครงเรื่องประวัติศาสตร์ในยุคนี้เน้นเรื่องราวของความกล้าหาญของการทำสงครามของชนชาติไทย ภายใต้

โครงเรื่องที่เปลี่ยนไป ประวัติศาสตร์อิสลามก็ถูกพัฒนาให้เป็นประวัติศาสตร์ที่มี
ท้องเรื่องของชนชาติอาหรับมากขึ้น ท่านศาสตราจารย์มัมมัดถูกเน้นให้เห็นถึงบทบาทของ
การสร้างชาติผ่านความท้าทายของการสู้รบ การเชิดชูพุทธศาสนาไม่เป็นที่สนใจ
อีกต่อไปในงานนิพนธ์ยุคนี้ เนื่องจากชนชั้นนำสยามในยุคนี้มีเป้าหมายที่ต้องการนำเอา
วัฒนธรรมจากโลกภายนอกเข้าเปลี่ยนแปลงสู่สังคมไทยอยู่แล้ว

จากบริบททางสังคมข้างต้นทำให้การเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์อิสลามมีลักษณะ
ของการสร้างความแปลกแยกไปในตัวแก่ศาสนาอิสลาม เนื่องจากกลุ่มผู้นิพนธ์ในยุคนี้
ตั้งคำถามถึงความเป็นไปได้ในการนำวัฒนธรรมภายนอกมาเปลี่ยนแปลงสังคมไทย
พื้นฐานความคิดเช่นนี้ทำให้บางจุดของเนื้อหาในงานเขียนเป็นการสร้างความแปลกแยก
ไปในตัวเพื่อสะท้อนภาพความเป็นอื่นที่ไม่ใช่ความเป็นไทย ในขณะที่บางเรื่องก็ได้ถูก
ยกย่องสรรเสริญบนพื้นฐานที่ยอมรับได้ของผู้นิพนธ์ งานนิพนธ์ในยุคนี้จึงมีทั้งแง่มุมที่
ยกย่องและตำหนิประวัติศาสตร์อิสลาม เนื่องจากผู้นิพนธ์มิได้ต้องการปฏิเสธวัฒนธรรม
ภายนอกโดยสิ้นเชิงอยู่แล้ว

หลวงวิจิตรวาทการเป็นชนชั้นนำสยามคนแรกๆ ที่เริ่มต้นการเขียนประวัติศาสตร์
อิสลามในลักษณะที่เป็นการเมืองมากที่สุดผ่านการผนวกรวมระหว่างวาทกรรมเรื่อง
อิสลามการเมืองที่ถูกผลิตขึ้นในหมู่นักประวัติศาสตร์ไทยก่อนหน้านี้เข้ากับรูปแบบ
ทางการเมืองที่เป็นรูปธรรม เพราะเมื่อพิจารณาถึงวาทกรรมเรื่องอิสลามที่ได้ถูกผลิต
ก่อนหน้านี้ แม้จะมีความพยายามที่จะสื่อออกมาถึงความเป็นการเมืองในศาสนา
อิสลาม แต่ทว่ากลับไม่มีความชัดเจนในการพูดถึงรูปแบบทางการเมืองของศาสนา
อิสลามนอกจากการเน้นบรรยายถึงการศรัทธาของอิสลามต่อพุทธศาสนาด้วยวิธีการ
ทางการเมือง งานนิพนธ์ของหลวงวิจิตรวาทการจึงเป็นการหยิบเอาวาทกรรมแบบเก่า
มาผลิตซ้ำจนเกิดความชัดเจนขึ้นมานั่นคือการเสริมตัวแบบทางการเมือง (political
model) เข้าไปในวาทกรรมตัวเดิมได้อย่างชัดเจนมากขึ้น และยังเป็นต้นแบบของการ
เขียนแก่นักประวัติศาสตร์รุ่นหลัง ดังจะพบได้จากการอธิบายหลักธรรมของตัวศาสนา
ที่ยังคงเน้นการฉายภาพความสัมพันธ์กับการเมือง เช่น คำอธิบายของหลวงวิจิตรวาท
การที่ระบุหลักธรรมของอิสลามสัมพันธ์กับบริบททางการเมืองทั้งสิ้น อาทิ คำอธิบายที่ว่า
ศาสนาอิสลามเชื่อว่าคมดาบคือกุญแจไขประตูสวรรค์, การเสียเลือดในสนามรบประเสริฐ
กว่าทุกสิ่ง, การออกศึกสงครามหนึ่งคืนดีกว่าการอดอาหาร 2 เดือนและผู้ใดตายใน
สนามรบจะได้ใช้ชีวิตแห่งปรภาพในสวนสวรรค์ของพระเจ้าเป็นการตอบแทน แม้กระทั่ง

อัตลักษณ์ของชาวมุสลิมที่ได้รับการอธิบายในลักษณะที่เป็นการเมืองมากขึ้นดังพบการนิยามคำมุสลิมว่า หมายถึง ผู้ทรงศ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าหมายถึงผู้ทรงศต่อศาสนาและเทพเจ้าเก่าแก่ของชาวอาหรับซึ่งได้รับการยึดถือจากชาวมุสลิมในภายหลังเช่นเดียวกับพัฒนาการของคำว่าอลเซวิด (หลวงวิจิตรวาทการ. 2546 : 17ค-188)

งานนิพนธ์ของพระยาอนูมานราชชนกก็ใกล้เคียงกัน โครงเรื่องหลักยังคงอาศัยการอธิบายถึงบทบาทของผู้นำอิสลาม (ท่านศาสดามุฮัมมัด) และลักษณะพิเศษของชาติอาหรับในการเผยแผ่ศาสนาด้วยสงครามบังคับเช่นฆ่าทุกคนที่ปฏิเสธศาสนาและการปกป้องบ้านเมือง นอกจากนี้ยังมีการอธิบายบุคลิกของผู้นำอิสลามเสริมไปจากที่เคยมีมาด้วยลักษณะที่สะท้อนให้เห็นถึงความแปลกแยกจากผู้นำและวีรบุรุษในอุดมคติของสังคมไทย เช่น การพรรณนาว่าท่านศาสดามุฮัมมัดเป็นโรคลมบ้าหมูมีอาการชักดิ้นชักงอ (เสฐียรโกเศศ. 2508 : 424-425)

งานนิพนธ์เกี่ยวกับอิสลามของพระยาอนูมานราชชนกยังปรากฏอยู่ในผลงานหลังจากนี้อีกสองเล่ม คือ “เรื่องพระโมหมัดนบีของอิสลามิกชน” อันเป็นงานนิพนธ์ที่อาศัยโครงเรื่องแบบพาฝันเช่นเดียวกับที่หลวงวิจิตรวาทการใช้มาก่อน และ “ศาสนาเปรียบเทียบ” งานนิพนธ์ทั้งสองชิ้นยังคงอาศัยเนื้อเรื่องเกี่ยวกับบทบาทของท่านศาสดามุฮัมมัดซึ่งถูกตีความไว้ในฐานะเป็นรัฐบุรุษที่ต้องการกอบกู้ชะตากรรมของเพื่อนร่วมชาติให้รอดพ้นจากความมลายของศาสนาท้องถิ่น ผ่านการใช้แสนยานุภาพทางทหารเพื่อปกป้องศาสนา ดังจะเห็นได้จากการที่พระยาอนูมานราชชนกบัญญัติความหมายของคำว่า “อิสลาม” ว่า “กองทัพของพระเจ้า” สะท้อนให้เห็นเนื้อหาของงานนิพนธ์ที่เน้นฉายภาพบทบาททางการเมืองของศาสดามุฮัมมัดและความสามารถของชาติอาหรับ

การเขียนประวัติศาสตร์อิสลาม ช่วงหลังปี พ.ศ. 2510 : นิธิ เอียวศรีวงศ์ กับ การสร้างการรับรู้แบบใหม่

ประวัติศาสตร์นิพนธ์อิสลามได้รับการพัฒนาขึ้นอีกครั้งในทศวรรษที่ 2510 เนื้อเรื่องของประวัติศาสตร์ในยุคนี้ได้ออกนอกเนื้อเรื่องแบบเก่าออกจนหมด ประวัติศาสตร์อิสลามถูกมองในภาพที่กว้างขึ้นจากที่เคยถูกอธิบายเป็นประวัติศาสตร์ของชนชาติมาเป็นประวัติศาสตร์อารยธรรมที่เกี่ยวข้องกับชนชาติต่างๆ ไม่เพียงแค่นั้นชาติอาหรับแ่งมุมที่ไม่เคยได้รับการพูดถึง เช่น เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และพลวัตจากภายในของอารยธรรมอิสลาม ได้รับการหยิบใช้เพื่ออธิบายถึงพัฒนาการของประวัติศาสตร์อิสลาม

การตีความและชุดของแหล่งข้อมูลแบบใหม่เข้ามาแทนที่โครงเรื่องแบบเก่า ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นควบคู่ไปกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป การรื้อถอนสกุลประวัติศาสตร์แบบเก่าที่เน้นให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ยุโรปเกิดขึ้นในยุคนี้ ประวัติศาสตร์นิพนธ์อิสลามจึงเป็นผลผลิตจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคนี้ด้วยเช่นกัน และยังเป็นแบบแผนการเขียนประวัติศาสตร์อิสลามให้แก่งานเขียนในยุคต่อมา

อิสลามสมัยแรก เป็นงานนิพนธ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์อิสลามที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ผลิตออกมาในทศวรรษที่ 2510 ถือว่าเป็นหนังสือประวัติศาสตร์อิสลามที่มีลักษณะเป็น “ประวัติศาสตร์อารยธรรม” มากกว่าจะเป็นลักษณะของประวัติศาสตร์ศาสนาหรือประวัติศาสตร์ชาติ เนื้อหาทั้งหมดจึงมีลักษณะที่ครอบคลุมช่วงเวลาในทางประวัติศาสตร์ค่อนข้างยาวนานมาก โครงเรื่องของหนังสือได้นับเอาตั้งแต่การเขียนถึงสังคมชาวอาหรับในคาบสมุทรอาระเบียก่อนการอุบัติขึ้นของศาสนาอิสลามไปจนถึงการล่มสลายของจักรวรรดิออตโตมัน ซึ่งนับเป็นโครงเรื่องทางประวัติศาสตร์ชุดใหม่ ขณะเดียวกันหน่วยการศึกษาก็กว้างขวางกว่าการพิจารณาเพียงแค่ประวัติศาสตร์กำเนิดศาสนาหรือบทบาทของผู้นำรัฐในการสร้างและปกป้องชาติ (คริส เบเกอร์. 2555 : 160-161)

งานของนิธิตุนียังเป็นการเขียนเรื่องราวของอิสลามในฐานะที่เป็น “ประวัติศาสตร์” มิใช่เขียนขึ้นผ่านมุมมองที่พิจารณาอิสลามในภาวะที่เป็นศาสนาที่ผูกพันกับประเด็นทางศีลธรรมดังที่เคยมีมา นิธิ เอียวศรีวงศ์ได้สะท้อนความคิดของตนเองออกมาในบทนำหนังสือว่าการศึกษาเรื่องของอิสลามเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์โลก ประวัติศาสตร์ของชาวมุสลิมนั้นเคยเป็นตัวเอกมาแล้วในฉากละครทางประวัติศาสตร์ของยุคอดีต ในขณะที่สังคมไทยนั้นมักจะหยิบยืมแนวคิดที่ทำให้ยุโรปเป็นศูนย์กลางของการศึกษาประวัติศาสตร์ (Eurocentrism) มาเป็นโครงเรื่องหลักในการเขียนวิชาประวัติศาสตร์ เขาได้ให้ข้อสังเกตว่า หนังสือทางประวัติศาสตร์ในสังคมไทยที่แอบอ้างว่าเป็น “ประวัติศาสตร์สากล” นั้นโดยแก่นแท้แล้วไม่ใช่ประวัติศาสตร์สากลหากแต่เป็นประวัติศาสตร์ของชาวยุโรป (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2511 : 18-19)

บริบทแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการเขียนหนังสือชุดนี้เกี่ยวข้องกับปัญหาทางการเมืองในสังคมโลกโดยตรง ปัญหาเกี่ยวกับตัวตนและประวัติศาสตร์ของโลกอิสลามเป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่ได้รับการถกเถียงกันในวงวิชาการทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ความสนใจดังกล่าวเกิดขึ้นจากปัญหาข้อพิพาททางการเมืองระหว่างปาเลสไตน์

และอิสราเอลซึ่งนับว่าเป็นปัญหาทางการเมืองที่ยืดเยื้อรุนแรงที่สุดในตะวันออกกลาง ยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 งานนิพนธ์ของนิธิตุนีตีพิมพ์ขึ้นหนึ่งปีให้หลังจากสงคราม 6 วันระหว่างชาติอาหรับซึ่งประกอบไปด้วยอียิปต์ ซีเรีย และจอร์แดนกับอีกฝ่ายคือ อิสราเอล สงครามครั้งนี้เริ่มขึ้นตั้งแต่วันที่ 5 มิถุนายน-10 มิถุนายน พ.ศ. 2510

เป็นที่เข้าใจกันว่า สังคมไทยเกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิดและวัฒนธรรม ตลอดจนการเมืองภายหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516 อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิดของปัญญาชนสยามแล้ว จะพบว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2510 แล้ว เมื่อปัญญาชนสยามในรั้วมหาวิทยาลัยต่างเรียกร้องการแสวงหาความหมายของความเป็นไทย ที่ฉีกแนวไปจากเดิมจนถึงการมีการเรียกการเคลื่อนไหวก่อนปี 2516 ว่า “ยุคของการแสวงหาความหมาย” หัวหอกสำคัญในการผลักดันความคิดและจิตสำนึกใหม่ในสังคมไทย คือวารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ที่ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 2506 จนจุดกระแสการตื่นตัวทางด้านวิชาการในหมู่นักศึกษา และสามารถผลักดันให้ปัญญาชนออกมาผลิตวารสารนักศึกษาอย่างแพร่หลาย จนเรียกยุคนี้นี้ว่าเป็นยุคที่มีการผลิตวารสารนักศึกษาออกมามากที่สุด วาทยกรรมเรื่อง “ความรู้สึกใหม่” และ “จิตสำนึกใหม่” เป็นที่แพร่หลายในหมู่นักศึกษาขณะนั้นทั้งหมดก็เพื่อต่อต้านวัฒนธรรมของสังคมไทยเดิมที่ถูกปิดกั้นจากความคิดใหม่ ๆ ทั้งยังสัมพันธ์กับการเมืองแบบเผด็จการทหารในขณะนั้นด้วย (มาลี จันทโรรธรณ์. 2536: 63-64)

ความเปลี่ยนแปลงทางความคิดของปัญญาชนสยามเริ่มต้นขึ้นก่อนปี 2516 แล้ว นิธิเป็นหนึ่งในผู้มีบทบาทสำคัญต่อการแสวงหาความหมายใหม่ของชาติและปัญญาชน ดังพบบทบาทของเขาในฐานะนักเขียนคนสำคัญของสังคมศาสตร์ปริทัศน์ (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2512 : 100-102) วารสารดังกล่าวเป็นทางออกของปัญญาชนสยามซึ่งต้องการฉีกตัวจากวัฒนธรรมเดิมของสังคมไทย นักเขียนคนสำคัญในสมัยนั้นประกอบไปด้วย นิธิ เอียวศรีวงศ์, สุลักษณ์ ศิวรักษ์, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, วิทยากร เชียงกุล, อัมมาร์ สยามวาลา เป็นต้น สังคมศาสตร์ปริทัศน์เป็นเวทีเดียวในสมัยนั้นที่เปิดโอกาสให้ปัญญาชนหัวก้าวหน้าสามารถตอบโต้วิพากษ์กลับต่อองค์ความรู้ของกลไกรัฐ ประเด็นสำคัญที่นิธิตลอดจนนักวิชาการท่านอื่นที่มีบทบาทในสังคมศาสตร์ปริทัศน์เสนอคือ การวิพากษ์และตอบโต้การครอบงำชาติของสหรัฐอเมริกาในยุคสงครามเย็น ภัยจากการครอบงำทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น ปัญหาเรื่องระบบการศึกษาและองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ บทบาทของนิธิในฐานะนักวิชาการของสังคมศาสตร์ปริทัศน์จึงเป็นการต่อต้านอิทธิพลของ

สหรัฐอเมริกาในยุคสงครามเย็น ซึ่งเป็นบริบททางความคิดของนิธิในช่วงก่อนการเขียนเรื่อง อิสลามสมัยแรก

นอกจากบริบททางการเมืองที่ส่งผลต่อความพยายามของนิธิแล้ว ยังมีบริบททางสังคมในแวดวงการศึกษาที่เป็นปัจจัยอีกประการหนึ่งซึ่งสนับสนุนการค้นคว้าเรื่องประวัติศาสตร์อิสลามของเขา นิธิเสนอแนวคิดพื้นฐานในการนิพนธ์ของเขาว่าเขาต้องการเปลี่ยนมุมมองของนักประวัติศาสตร์ในสังคมไทยที่สอนอยู่ในสถาบันอุดมศึกษาที่ยังคงยึดถือยุโรปเป็นศูนย์กลางในการศึกษา นิธิระบุว่าภาวะการขาดแคลนอาจารย์ผู้สอนประวัติศาสตร์อิสลามในมหาวิทยาลัยทำให้เขาต้องอาสาก้าวเข้ามาทำงานชิ้นนี้ขึ้น การขาดแคลนงานเขียนทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับอารยธรรมอิสลามตั้งแต่ปี 2496-2510 ถูกนิธิเรียกว่าเป็น 15 ปี ของความสูญเปล่าของวงวิชาการในสังคมไทย (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2511 : 9) โดยที่นิธิระบุว่าการศึกษาที่สังคมไทยนิยมชมชอบโลกตะวันตกนั้นทำให้เรามองข้ามความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของโลกอิสลามไปอย่างสิ้นเชิง แม้กระทั่งจุฬาลงกรณ์วิทยาลัยก็ยังเน้นการศึกษาประวัติศาสตร์ยุโรปเป็นหลักและไม่มีพื้นที่ให้กับความสนใจต่อประวัติศาสตร์อิสลามเลย (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2511 : 18-19) งานนิพนธ์เรื่อง “อิสลามสมัยแรก” ของนิธิจึงเป็นมาตรการในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติการมองประวัติศาสตร์ของสังคมไทยในขณะนั้น

อิสลามสมัยแรก ยังมีส่วนสัมพันธ์กับบทบาทของนิธิในการวิพากษ์ความคิดทางประวัติศาสตร์ของสกุลดำรงราชานุภาพ บทบาทของนิธิในการวิพากษ์ประวัติศาสตร์สกุลดำรงราชานุภาพเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 หรือ 11 ปีก่อนที่นิธิจะเขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้น นอกเหนือไปจากความพยายามที่จะวิพากษ์ประวัติศาสตร์ตามแบบจารีตแล้ว นิธิยังมีแนวโน้มในการต่อต้านการสร้างอาณานิคมใหม่ของสหรัฐอเมริกาอีกด้วย โดยได้ร่วมงานกับสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ทำการตีพิมพ์บทความต่อต้านอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่าบทบาทของนิธิกับสุลักษณ์ในขณะนั้นมีลักษณะที่ยืนตรงข้ามกับฝ่ายรัฐบาลไทยและคอยทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงทางสังคมต่อต้านความเห็นของรัฐบาลไทยที่ฝักใฝ่อเมริกา (Benedict Anderson and Richard O’Gorman. 1985 : 27) นิธิได้เสนอประเด็นในการทำทายต่อแนวคิดทางประวัติศาสตร์กระแสหลักที่ฝังอยู่ในสังคมไทยขณะนั้นออกเป็นสองประเด็น คือ 1). ว่าด้วยบทบาทของปัญญาชนต่อสังคมไทยในการ “ถามคำถาม” และตั้งคำถามกับคำตอบ 2) การท้าทายและล้มล้างแนวพินิจทางประวัติศาสตร์แบบจารีตนิยม ซึ่งนิธิ

ได้วิพากษ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพในบทความของเขาที่มีชื่อว่า “สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกับอาร์โนลด์ ทอยน์บี” แม้ผลงานชุดนี้จะตีพิมพ์ขึ้นในปี 2512 หลังการตีพิมพ์หนังสือ อิสลามสมัยแรก ออกมาแล้ว แต่เนื่องจากช่วงเวลาใกล้เคียงกันชนิดซ้ำปี คาดการณ์ว่าหนังสือ อิสลามสมัยแรก ของนิธิมีเค้าโครงสำหรับปูทางไปสู่การเขียนบทความชิ้นนี้ในปีต่อมา ดังจะเห็นได้จากตัวของนิธิเองให้ความสำคัญต่อแนวการพินิจประวัติศาสตร์ของ ทอยน์บี ที่มีต่อประวัติศาสตร์อิสลามเป็นอย่างมากโดยนิธิหยิบยืมทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ของทอยน์บีมาใช้วิเคราะห์ถึงความ เป็นไปของประวัติศาสตร์อิสลามด้วย (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2511 : 336-350) นิธิได้ประกาศกว้างถึงเจตนารมณ์ในการเขียนบทความของเขาชุดนี้ไว้ว่า “การศึกษาประวัติศาสตร์ของประเทศไทยยังไม่เริ่มต้นในประเทศนี้” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2512 : 17-18) ความรู้สึกใหม่ดังกล่าวคือการฉีกแนวเนื้อหาต่างไปจากนักประวัติศาสตร์อาชีพที่อยู่ในสถาบันการศึกษาชั้นนำของประเทศ อันเป็นแนวเนื้อหาที่แฝงคติชาตินิยมและการถือยุโรปเป็นศูนย์กลางของการศึกษาประวัติศาสตร์ ซึ่งทั้งหมดนิธิเรียกว่าเป็นประวัติศาสตร์ “สกุลดำรงราชานุภาพ”

นอกเหนือจากปัญหาของสกุลดำรงราชานุภาพแล้ว การวิวาทะกันระหว่างแนวคิด มาร์กซิสต์กับสกุลดำรงราชานุภาพเป็นอีกบริบทหนึ่งที่รายล้อมนิธิในขณะนั้น นิธิเสนอแนวคิดของตนเองขึ้นเพื่อเป็นทางออกของวิกฤตอัตลักษณ์ในสังคมไทย แม้วานิธิจะเป็นนักวิพากษ์ต่อระเบียบเก่าทางสังคมในไทยเช่นเดียวกับงานประวัติศาสตร์ของแนว มาร์กซิสต์ แต่ทว่านิธิกลับปฏิเสธที่จะสมทันทศนะแบบมาร์กซิสต์ให้เป็นระเบียบใหม่ที่จะเข้ามาแทนที่ระเบียบเก่าของชาติ นิธิได้แสดงท่าทีของตัวเองออกมาอย่างชัดเจนในบทความที่ใช้ชื่อว่า จดหมายจากเชียงใหม่ ของเขาซึ่งได้ตีพิมพ์ในวารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีเดียวกันกับการตีพิมพ์อิสลามสมัยแรก เขาแสดงทัศนะของตนเองออกมาชัดเจนเพื่อสลัดตนออกจากการยึดติดกับคำอธิบายแบบหนึ่งแบบใดจากทั้งสองแนวคิดนี้ เขาได้กล่าวถึงความจำเป็นที่จะต้องเดินทางสายกลางว่าหากเราเลือกเดินทางบนแนวคิดใดอะเลคติกของคอมมิวนิสต์ทั้งด้านแล้ว ก็จะทำให้เกิดการต่อต้านขึ้นอย่างรุนแรงในหมู่ประเทศเอเชียที่หวาดกลัวต่อสงครามประชาชน อย่าง ไทย มาเลเซียและอินโดนีเซีย ในขณะเดียวกันนิธิก็ปฏิเสธวิธีการของรัฐที่ปลุกปั่นความเกลียดกลัวต่อคอมมิวนิสต์แบบฝังหัว เขาคัดค้านการแข่งขันทางกฎหมายและสังคมอย่างชัดเจน (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2511: 119-120) นิธิได้กล่าวไว้ในเวลาต่อมาว่าเขามีความสนใจต่อแนวคิดมาร์กซิสต์

น้อยมาก จนกล่าวเสียดื้อว่าเขาอ่านงานของมาร์กน้อย กว่านิยายรักของโจรอย่างงานของ ป. อินทรปาลิต (สายชล สัตยานุรักษ์. ม.ป.ป. : 7-8)

ในงานเรื่อง อิสลามสมัยแรก ที่ถูกผลิตขึ้นในเวลานี้ นิธิได้ชี้ให้เห็นว่า วัฒนธรรมทางความคิดมีผลอย่างชัดเจนต่อความเปลี่ยนแปลงในอาณาจักรของชาวมุสลิมในเวลานั้น นิธิได้ระบุถึงการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของคนเกี่ยวกับสถานภาพของผู้หน้าที่สืบทอดอำนาจของท่านศาสดามุฮัมมัดในปลายยุคการปกครองของท่านอุมัยยะฮ์ส่งผลอย่างลึกซึ้งต่อนโยบายและรูปแบบการปกครองรัฐตลอดจนเสถียรภาพในอำนาจของผู้ปกครองในสมัยต่อมาอย่าง ยุคสมัยของอะลีและ มุอาวิยะฮ์ เช่นเดียวกับที่นิธิมองว่าการที่สังคมอาหรับเปลี่ยนแปลงความเชื่อจากลัทธิท้องถื่นมาสู่ศาสนาอิสลามนั้นนำไปสู่การก่อสร้างระเบียบทางการเมืองการปกครองใหม่และก่อให้เกิดจิตสำนึกของลัทธิชาตินิยมอาหรับที่ใช้ในการรวมชาติขึ้น นิธิยังได้เชื่อมโยงความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในสังคมอาหรับเข้ากับบริบททางสังคมในหลายแง่มุม เช่น

นิธิมองว่าการที่สังคมอาหรับมีจารีตศาสนาที่เข้มแข็งตลอดจนลัทธิปัจเจกนิยมปัจเจกเหล่านี้สามารถทำให้ศาสนาเกิดการวิวัฒนาการโดยศาสนาใหม่จะรักษาคำสอนเก่าและกระตุ้นให้บุคคลสังคมนั้นมีการต่อยอดค้นคว้าทางศาสนาต่อไป จักรวรรดิอิสลามในภายหลังก็เกิดขึ้นจากรากเหง้าทางสังคมเช่นนี้ (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2511 : 36-37)

นิธิยังมองสภาพอันแร้นแค้นทางสังคมของชุมชนชาวยิวในคาบสมุทรอาระเบียตอนเหนือว่าเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางศาสนาที่ปลูกฝังกันในเรื่องของพระมหาไถ่ นิธิอธิบายว่าวัฒนธรรมทางความเชื่อที่ปลูกฝังอยู่ในสังคมชาวยิวเช่นนี้มีส่วนผลักดันให้ชาวยิวน้อมรับศาสนาอิสลาม อย่างไรก็ตามนิธิอธิบายต่อว่าการแตกหักทางวัฒนธรรมเรื่องพิธีกรรมทางศาสนาระหว่างชาวยิวและชาวอาหรับมุสลิมเป็นปัจจัยสำคัญในการวางรากฐานของลัทธิชาตินิยมอาหรับและพัฒนาให้อิสลาม “มีลักษณะเด่นเป็นวัฒนธรรมของชนทะเลทรายที่เรียกว่าอาหรับ” ในส่วนของวัฒนธรรมการสู้รบของชาวอาหรับ นิธิมองการทำสงครามปล้นสะดมกันระหว่างชาวอาหรับว่าเป็นคุณธรรมและอาชีพที่ได้รับการยอมรับ ทั้งยังเป็นกระบวนการในการจัดการทางสังคมที่จะให้ทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดการอยู่รอดและหลอมรวมความกล้าหาญขึ้นได้นอกจากนี้ยังมองการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานของชาวมุสลิมว่าเป็นการเปลี่ยนอัตลักษณ์และการก่อร่างสร้างตัวของศาสนาอย่างป็นรูปร่างที่สุด (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2511 : 58-78)

กล่าวได้ว่า หนังสือ อิสลามสมัยแรก ของ นิธิ เล่มนี้เป็นพัฒนาการครั้งสำคัญ

ที่รื้อถอนโครงเรื่องประวัติศาสตร์อิสลามแบบเก่าออกไปจนหมด งานศึกษาชุดนี้ได้มองปัจจัยที่กว้างออกไปจากโครงเรื่องเดิมที่มีอยู่ในสองยุคก่อนหน้าซึ่งช่วยให้เห็นพลวัตและพัฒนาการของประวัติศาสตร์อิสลามที่ต่างไปจากชุดคำอธิบายเดิม ประเด็นทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและรูปแบบการปกครองได้ถูกนำมาอภิปรายไว้อย่างละเอียด จนนำไปสู่ข้อสรุปที่มองว่า ประวัติศาสตร์อิสลามมิใช่ประวัติศาสตร์ของชนชาติอาหรับเท่านั้น หากแต่เป็นหน่วยทางอารยธรรมที่กว้างขวางและมีองค์ประกอบหลากหลาย ซึ่งพลวัตมาจากการประกาศศาสนาของศาสดามุฮัมมัด แม้ศาสดามุฮัมมัดและประวัติศาสตร์ในยุคต้นของอิสลามจะเป็นรากฐานของอารยธรรมอิสลาม แต่การศึกษาประวัติศาสตร์อิสลามไม่ควรจำกัดไว้ที่เนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของศาสดามุฮัมมัดดังจารีตในงานนิพนธ์ก่อนหน้า

บทสรุป

พัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์อิสลามในสังคมไทยดำเนินไปภายใต้ยุคสมัยทางความคิดสามยุคหลัก คือ 1) ยุคสมัยที่เน้นคุณค่าของพระพุทธรศาสนา (ยุครัฐจารีต) จึงทำให้การนิพนธ์เน้นไปทางประวัติศาสตร์ศาสนาที่ผูกโยงกับการยกย่องพุทธรศาสนา 2) ยุคสมัยภายใต้ชุดคำอธิบายของลัทธิชาตินิยม (หลัง 2475) ประวัติศาสตร์นิพนธ์อิสลามในช่วงนี้จึงถูกผลิตขึ้นภายใต้บริบทของการเขียนประวัติศาสตร์ชาติ และ 3) ยุคสมัยที่เน้นการสร้างความรู้สึกรักชาติใหม่ (2511) ยุคสมัยถูกผลิตขึ้นโดยนิธิ เอียวศรีวงศ์ที่สร้างการรับรู้ต่ออิสลามผ่านแง่มุมใหม่และปัจจัยที่กว้างขวางมากขึ้น เป็นยุคสมัยที่ประวัติศาสตร์อิสลามถูกอธิบายเป็นประวัติศาสตร์โลกแทน แต่แม้จะมีการพัฒนาไปตามยุคสมัยทั้งสาม แต่ชุดคำอธิบายบางส่วนยังคงมีการถ่ายทอดไปยังแต่ละสมัยด้วยเช่นเดียวกันพร้อมกับการตีความใหม่ที่นักประวัติศาสตร์แต่ละคนสร้างขึ้น

บรรณานุกรม

- กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์. (2524). **พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กรมศิลปากร. (2506). **กฎหมายตามสามดวง เล่ม 5**. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา.
- กาญจณี ละอองศรี. (2532). “การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทย,” ใน **สายธารแห่งความคิด**. บรรณาธิการ โดย ชาคริต ชุ่มวัฒนะ., อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์., วุฒิชัย มูลศิลป์. กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์สอยจำกัด.
- คริส เบเกอร์. (2555) “ประวัติศาสตร์หลัง 6 ตุลา : การตอบรับของสังคมไทยต่อปากไก่และใบเรือ,” **ฟ้าเดียวกัน** 10, 2.
- จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์. (2543) “ชนที่แยกในราชสำนักอยุธยา,” **ศิลปวัฒนธรรม** 21(6), 89.
- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2514). **หนังสือแสดงกิจจานุกิจ**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- จิราวุธ โสภ. (2542). **บันทึกเรื่องผู้หญิงในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2536). **อยุธยา**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโดยต่างประเทศไทย.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2544). “ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม จากยุคอาณานิคม อำพรางสู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของกรรมพิไทยในปัจจุบัน,” **ศิลปวัฒนธรรม** 23(1), 58.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2556). **กำเนิดสยามจากแผนที่ : ประวัติศาสตร์ภูมิภายาของชาติ**, แปลโดย พวงทอง ภวัครพันธุ์, ไอลา อรุณวงศ์, พงษ์เลิศ พงษ์วนานต์. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ ร่วมกับ สำนักพิมพ์อ่าน.
- ธิดา สารยา. (2539). **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2533). **ความคิด ความรู้และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475**. กรุงเทพฯ : สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2511). **อิสลามสมัยแรก**. พระนคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2512). “ปัญญาชนไทย,” **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** 7, 100-112.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2529). “200 ของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยและทางข้างหน้า,”

ศิลปวัฒนธรรม 7(4), 10-13.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543). **พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.

บาทหลวงตาซาร์ต. (2539). **จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยาม**, แปลโดย
สันต์ ท. โกมลบุตร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2516). **เทศนาเสือป่าและปลูกใจเสือป่า**.
กรุงเทพมหานคร: ธรรมบรรณาการ.

พระบาทสมเด็จพระเอี่ยมมหาราชเจ้า. (2470). **ปฐมวงศ์ : พระบรมราชมหাজกรี
กษัตริย์สยาม**. ม.ป.ท.: หนังสือพิมพ์ไทย.

พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม). (2450). **เรื่องพงษาวดารโยนก**. กรุงเทพฯ: กองลหุโทษ.

พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม). (2465). **เรื่องประวัติศาสตร์**. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณ
พิพัฒน์นการ.

พระยาอนุমানราชชน. (2532). “เรื่องพระโหมหมัด นะบีของอิสลามิกชน,” ใน **งานนิพนธ์
ชุดสมบูรณ์ของศาสตราจารย์ พระยาอนุমানราชชน หมวดศาสนา-ความเชื่อ
เล่มที่ 2-3**. (หน้า 187-305). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

มาลี จันทโรรณ. (2536). **การเขียนปัญญาชน : ศึกษาตบพว่าด้วยปัญญาชนในสังคมไทย
ตั้งแต่ พ.ศ. 2500-ปัจจุบัน**. วิทยานิพนธ์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหา
บัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ราม วัชรประดิษฐ์. (2539). **พัฒนาการของประวัติศาสตร์ชาติในประเทศไทย พ.ศ.
2411-2487**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วรราช คชงาม. (2544). **การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาระหว่าง
พ.ศ.2441-2541**. ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สายชล สัตยานุรักษ์. (2546). **พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พ.ศ. 2325-2352**. กรุงเทพฯ : มติชน.

สายชล สัตยานุรักษ์. (2556). **พระยาอนุমানราชชน ปราชญ์สามัญชนผู้นิรมิต
“ความเป็นไทย”**. กรุงเทพฯ: มติชน.

สายชล สัตยานุรักษ์. (ม.ป.ป.). **บทวิจารณ์งานวิจัยเรื่อง “เมืองไทยในความคิดและความไฝ่ฝันของศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์. ม.ป.ท.**

เสฐียรโกเศศ. (2508). **ศาสนาเปรียบเทียบ. พระนคร: สุทธิสารการพิมพ์.**

เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. (2540). **ลัทธิของเพื่อน. กรุงเทพฯ: พิราบ.**

โสภา ชานะมูล. (2550). **“ชาติไทย” ในทัศนะปัญญาชนหัวก้าวหน้า. กรุงเทพฯ: มติชน.**

หลวงวิจิตรวาทการ. (2514). **ประวัติศาสตร์สากล เล่ม 1. พระนคร: เสริมวิทย์บรรณาการ.**

หลวงวิจิตรวาทการ. (2546). **ศาสนาสากล เล่มที่ 1. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.**

องค์การค้าของคุรุสภา. (2507). **ประชุมพงศาวดาร เล่ม 17. กรุงเทพฯ: ศึกษาภัณฑ์พานิชย์.**

อเล็กซานเดอร์ บี. กริฟโวลด์. (2508). **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม, แปลโดย ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล. พระนคร: ม.ป.พ.**

อัจฉรา กาญจโนมัย. (2523). **การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2394). วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ :**

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Benedict Anderson and Richard O’Gorman. (1985) “Introduction,” in **In the mirror : literature and politics in Siam in the American era. Bangkok : Duang Kamol.**

Craig J. Reynolds. (1992). “The Plot Of Thai History: Theory and Practice,” in **Patterns and illusions: Thai history and thought : In Memory of Richard B. Davis. (pp. 313-335). Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.**

Hamilton Gibb. (1969). **Mohammedanism: an historical survey. Oxford : Oxford University Press.**

Jonathan E. Brockopp. (2010). “Introduction,” in **The Cambridge Companion to Muhammad. (pp.1-7). New York: Cambridge University Press.**

Julispong Chularatana. (2007). “MUSLIM COMMUNITIES DURING THE AYUTTHAYA PERIOD,” **MANUSYA : Journal of Humanities** 10(1), 92-94.

Mohammad R. Salama. (2011). **Islam, Orientalism and Intellectual History. London: I.B.Tauris & Co Ltd.**

Seyyed Hiussein Nasr. (2008). “Sunnah and Hadith,” In **Islamic Spirituality. (pp.97-110). London: Routledge.**